

УДК 342.7:341.231.14+004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.29>

Добкіна К.Р.

*доктор юридичних наук, професор,**заступник директора**Навчально-науковий**інститут управління, технологій та правових наук**Національного транспортного університету**ORCID ID: 0000-0003-2627-8871*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ І ПРАВА ЛЮДИНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Постановка проблеми. У сучасному правовому дискурсі дедалі більшої актуальності набуває проблема конституційного плюралізму як складного правового феномену, що значною мірою трансформує усталені уявлення про єдність правопорядку, джерела легітимності та суб'єктність нормативної влади. Йдеться, насамперед, не тільки про множинність конституційних текстів чи юрисдикцій, а про глибшу зміну самої логіки конституційності – від моноцентричної моделі до мережевої, від вертикального підпорядкування до горизонтального узгодження, від державної монополії на нормотворення до розподіленої нормативної компетенції.

В даному аспекті права людини перестають бути виключно об'єктом захисту з боку держави і набувають статусу системоутворюючого чинника, який власне і визначає допустимі межі регуляторної діяльності, незалежно від того, чи її здійснює державний орган, міжнародна інституція чи приватна платформа. Водночас, вони слугують критерієм правової легітимності, який дає можливість повною мірою оцінити зміст, спрямованість і наслідки нормативних рішень у плюралістичному правопорядку. Слід звернути увагу, що саме крізь призму прав людини формуються межі допустимого втручання в автономію особи, а також визначається якість правового середовища як такого, що відповідає конституційним цінностям, а не лише формальним джерелам нормотворення.

Окреслений підхід потребує переосмислення не лише змісту конституційних норм, а й самої природи конституційності як принципу організації нормативного порядку: від формальної ієрархії джерел до узгодженості цінностей.

Слід наголосити: особливу складність становить те, що конституційний плюралізм не є тимчасовим відхиленням від класичної моделі, а стійкою рисою сучасного глобалізованого правопорядку. Своєю чергою, він проявляється у взаємодії національних конституцій з міжнародними договорами, рішеннями міжнародних судів, актами міжурядових організацій, а також нормативними практиками приватних суб'єктів – зокрема цифрових платформ, які де-факто здійснюють регуляторну діяльність. У результаті виникає ситуація, коли конституційна легітимність не може бути визначена виключно через джерело норми, а потребує оцінки її змісту, ефекту та відповідності фундаментальним правам.

У цьому світлі постає потреба в доктринальному оновленні поняття конституційності, яке має враховувати не лише формальні ознаки, а й матеріальні критерії – такі як презумпція людської гідності, принцип пропорційності, доступ до правового захисту та технологічна добросовісність. Права людини в даному аспекті функціонують як структурний принцип, що забезпечує усталеність між різними нормативними системами, а також

як інструмент легітимації нових форм влади, які не мають класичного державного статусу, але здійснюють реальний вплив на автономію особи.

Стан опрацювання. Станом на сьогодні зосередження уваги науковців у контексті обраної проблематики спрямоване, перш за все, на такі напрями: 1) доктринальне осмислення конституційного плюралізму як моделі співіснування множинних центрів нормативної влади; 2) переоцінка ролі прав людини як критерію легітимності регуляторних рішень у багаторівневому правопорядку; 3) аналіз трансформації конституційності в умовах цифрової регуляторної реальності, де приватні суб'єкти фактично здійснюють владні функції.

Значною мірою висвітлені теоретико-правові засади плюралістичного конституціоналізму в працях М. Avbelj та J. Komárek [1], концептуальні моделі постсуверенного правопорядку у дослідженнях N. MacCormick [2], а також етично-правові критерії легітимності нормативної влади у роботах J. Tasioulas [3] та A. Harel і A. Shinar [4]. У межах української правової доктрини питання взаємодії національного конституційного порядку з міжнародними правовими режимами порушуються у працях О. Скрипнюка [5], В. Шаповала [6], С. Головатого [7], О. Фрицького [8], а також у дослідженнях, присвячених євроінтеграційним викликам конституційної ідентичності.

Менш опрацьованими залишаються такі аспекти: методологічні критерії оцінки конституційності нормативних актів приватного походження; доктринальна деталізація меж публічної відповідальності цифрових платформ; а також механізми інтеграції принципу прав людини у структуру транснаціонального регулювання. Водночас, неврегульованими лишаються питання: конституційного статусу алгоритмічних рішень, меж допустимого делегування владних функцій приватним суб'єктам, а також процедурної підзвітності у випадках нормативного впливу поза межами класичної державної юрисдикції.

Серед зарубіжних авторитетних дослідників, які формують сучасну теорію конституційного плюралізму та прав людини як системного принципу, слід виокремити: M. Kumm [9], G. de Búrca [10], R. Bellamy [11], A. Sajó [12], B. Fassbender [13], N. Walker [14], W. Sadurski [15] та A. Stone Sweet [16] а також S. Gardbaum [17], який розробляє концепт «new commonwealth model» як альтернативу класичному поділу владних повноважень.

Мета статті полягає у визначенні системоутворюючої ролі прав людини як критерію легітимності нормативних актів державних, транснаціональних та приватних суб'єктів, а також у переосмисленні поняття конституційності від формальної ієрархії джерел до узгодженості цінностей. Для дослідження застосовувалися системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний та методи аналізу зарубіжної та української доктрини.

Виклад основного матеріалу. У сучасній правовій доктрині конституційний плюралізм дедалі частіше розглядається не як «тимчасове відхилення» від класичної моделі правопорядку, а як стійка характеристика нормативної реальності, що постає в умовах глобалізації, євроінтеграції та цифрової трансформації. Йдеться, насамперед, про модель співіснування множинних центрів конституційної влади, які не зводяться до ієрархічної структури, а функціонують у режимі взаємної автономії, конфліктної узгодженості або нормативного суперництва.

У межах окресленої моделі національні конституції взаємодіють із міжнародними правовими режимами, юрисдикцією наднаціональних судових органів (зокрема Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини), а також із нормативними практиками приватних суб'єктів, які де-факто здійснюють регуляторну діяльність. Як зазначає N. MacCormick, у постсуверенному порядку немає єдиного джерела остаточної правової волі; натомість існує множинність конституційних центрів, кожен з яких претендує на нормативну автономію [2].

Своєю чергою, така множинність джерел конституційного значення ставить під сумнів традиційне уявлення про єдину конституційну волю як основу правопорядку. Відтак, виникає очевидна потреба у переосмисленні самого поняття конституційності. Так, у плюралістичному контексті конституційність постає не як формальна ознака джерела права, а як здатність нормативного акта забезпечити реалізацію фундаментальних прав і свобод [4, с. 92]. Як слушно зазначає А. Shinar, легітимність конституційного регулювання дедалі більше залежить не від його походження, а від змістовної відповідності принципам справедливості, гідності та правової рівності [4, с. 94].

Цей зсув – від джерела до змісту – означає, що права людини набувають статусу системного критерію конституційної легітимності. Вони не просто обмежують державну владу, а визначають межі допустимого регулювання з боку будь-якого суб'єкта, включно з міжнародними органами, транснаціональними корпораціями та цифровими платформами. Наприклад, справа ЄСПЛ «D.H. and Others v. Czech Republic» демонструє, як Суд визнав системне порушення права на рівність у доступі до освіти для дітей-ромів, підкреслюючи пріоритет прав людини над формальною національною політикою [18]. Аналогічно, справа CJEU «Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communications» показала, що практика масового збору даних державними органами суперечить принципам пропорційності та захисту приватності, встановленим на рівні ЄС, і має бути скасована [19]. Як зазначає Дж. Тасіулас, права людини слід розглядати не як інструмент політичної моралі, а як нормативну основу правового порядку, що забезпечує його внутрішню узгодженість і зовнішню легітимність [3]. Наведений підхід підтверджується працями М. Rosenfeld [20] та W. Twining [21], які наголошують на значенні змістовної узгодженості норм та цінностей у глобалізованому правовому просторі.

Наголосимо, що вітчизняна доктрина також висвітлює поступове переосмислення конституційності в умовах плюралізму. Так, О. Скрипнюк наголошує, що сучасна конституційна модель має враховувати не лише національні особливості, а й загальноєвропейські стандарти прав людини, які формують нову нормативну рамку для оцінки державної політики [5]. У свою чергу, В. Шаповал підкреслює, що конституційна ідентичність держави не може бути ізольованою від міжнародного правового контексту, особливо в умовах євроінтеграції [6].

Не менш важливим є і те, що в межах сучасної доктрини конституційна ідентичність держави дедалі частіше розглядається не як замкнена, самодостатня конструкція, а як динамічна система, що перебуває у постійній взаємодії з транснаціональними правовими стандартами. Окреслена взаємодія не є суто зовнішнім впливом чи формою правового імперативу, а виступає як складова процесу нормативної еволюції, в якому національні конституційні цінності співвідносяться з універсальними принципами прав людини, верховенства права та демократичного врядування.

Конституційна ідентичність, як зазначає М. Kumm, не повинна розглядатися як виключно історико-культурна матриця, що протистоїть зовнішнім впливам, а як відкритий нормативний простір, здатний до узгодження з глобальними стандартами без втрати внутрішньої легітимності [9]. В даному аспекті транснаціональні правові стандарти, зокрема положення Європейської конвенції з прав людини, практика ЄСПЛ, акти ЄС – не лише впливають на зміст національного конституційного регулювання, а й формують нові критерії його оцінки.

Особливу увагу слід приділити тому, що взаємодія між національною ідентичністю та транснаціональними стандартами не завжди є гармонійною. У практиці CJEU та ЄСПЛ нерідко виникають конфлікти між уніфікованими підходами до прав людини та специфі-

кою національного конституційного контексту. Наприклад, у справі CJEU, Case C-619/18 *Commission v. Poland* Суд підкреслив пріоритет верховенства права ЄС над національними судовими реформами, що викликало суперечки щодо конституційної автономії Польщі [22]. У справі ЄСПЛ «Case of Hirst v. United Kingdom» Суд встановив порушення права на голосування для осіб, засуджених до довічного ув'язнення, що змусило Великобританію переглянути власне законодавство, незважаючи на традиційні національні підходи до кримінальної юстиції [23].

Вищенаведене породжує очевидну потребу в доктринальному механізмі узгодження, зокрема через концепти «конституційного діалогу», «м'якого верховенства» та «функціональної легітимності», які дають змогу балансувати між транснаціональними стандартами та національними особливостями. Водночас такі приклади свідчать, що права людини та принципи верховенства права стають основними критеріями оцінки легітимності нормативних актів у багаторівневому правопорядку.

Цей перехід – від формальної ієрархії джерел до узгодженості цінностей – є не просто стилістичним зрушенням у правовій аргументації, а доктринальною трансформацією самого поняття конституційності. У плюралістичному правопорядку джерело норми втрачає свою абсолютну силу, якщо його зміст суперечить фундаментальним правам, принципу людської гідності чи загальновизнаним стандартам правового захисту. Відтак, легітимність нормативного акта визначається не його формальним походженням, а здатністю узгоджуватися з ціннісною структурою конституційного простору.

Цінності такі як: свобода, автономія, рівність, добросовісність, перестають бути декларативними орієнтирами і набувають статусу операційних критеріїв правової оцінки. Відповідно, правова система має функціонувати не як механізм застосування норм, а як середовище узгодження цінностей, у якому

кожне регуляторне рішення проходить перевірку на відповідність базовим принципам конституційного мислення. У цьому контексті права людини виступають не як обмеження влади, а як її структурна умова – те, без чого жодна нормативна дія не може бути визнана правовою.

Висновки. Отож, підводячи підсумки, варто зазначити, що конституційний плюралізм утверджується як нова парадигма осмислення взаємодії правових систем, у межах якої держава перестає бути єдиним центром вироблення конституційних норм. Його сутність полягає не у конкуренції джерел, а у формуванні мережевої структури права, що функціонує на основі спільних цінностей – гідності, свободи, справедливості та верховенства права.

У цьому контексті права людини набувають статусу важливого критерію конституційності: вони визначають межі автономії державних та наддержавних інститутів, слугують спільною мовою для правових систем різних рівнів і забезпечують цілісність нормативного простору. Саме через призму прав людини відбувається перевизначення співвідношення національного та наднаціонального права, що зумовлює появу нових моделей конституційної легітимності.

Конституційна ідентичність держави у таких умовах стає відкритою системою, яка не протистоїть глобальним стандартам, а взаємодіє з ними, зберігаючи власну правову самобутність. Євроінтеграційні процеси України засвідчують, що узгодження з європейськими правовими цінностями не руйнує, а, навпаки, зміцнює конституційний порядок, орієнтований на захист людини як найвищої соціальної цінності.

У підсумку, конституційний плюралізм не є загрозою єдності правової системи, а механізмом її оновлення. Він відкриває шлях до більш гнучкої, діалогічної та людиноцентричної моделі конституціоналізму, у якій взаємодія між національним і транснаціональним рівнями слугує не суперечності, а умовою розвитку сучасної конституційної держави.

Анотація

У статті досліджується феномен конституційного плюралізму як стійка риса сучасного багаторівневого правопорядку, що трансформує класичні уявлення про джерела легітимності, суб'єктність нормативної влади та природу конституційності. Особливу увагу приділено ролі прав людини, які перестають бути виключно об'єктом державного захисту і набувають статусу системоутворюючого принципу, що визначає межі допустимого регулювання незалежно від джерела нормотворення – державного, транснаціонального чи приватного. Права людини розглядаються як критерій оцінки змісту, спрямованості та наслідків нормативних рішень, що дає можливість переосмислити конституційність не як формальну ієрархію джерел, а як узгодженість цінностей у глобалізованому та цифровому середовищі.

Разом з тим, конституційна ідентичність держави інтерпретується як відкритий нормативний простір, здатний до діалогу з транснаціональними стандартами без втрати внутрішньої легітимності. Окреслено, що наведений підхід вимагає доктринального оновлення поняття конституційності з урахуванням матеріальних критеріїв – презумпції людської гідності, принципу пропорційності, доступу до правового захисту та технологічної доброчесності.

Методологічну основу дослідження становлять системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-правовий та доктринальний аналіз. Практична значущість роботи полягає у можливості використання її висновків для оцінки легітимності нормативних актів, розвитку доктринальних підходів до конституційності та вдосконалення регуляторної практики в умовах плюралістичного правопорядку.

Ключові слова: конституційний плюралізм, конституційна ідентичність, захист прав людини, легітимність нормативних актів, транснаціональні стандарти, усталеність цінностей, багаторівневий правопорядок, цифрове регулювання, Європейський суд з прав людини, національне законодавство.

Dobkina K.R. Constitutional pluralism and human rights: on the issue of system-forming principles of the modern legal order

Summary

The article examines the phenomenon of constitutional pluralism as a stable feature of the modern multi-level legal order, which transforms classical ideas about the sources of legitimacy, the subjectivity of normative power, and the nature of constitutionality. Particular attention is paid to the role of human rights, which cease to be exclusively the object of state protection and acquire the status of a system-forming principle that determines the limits of permissible regulation regardless of the source of norm-setting – state, transnational, or private. Human rights are seen as a way to check out the content, direction, and consequences of regulatory decisions, which lets us rethink constitutionality not as a formal hierarchy of sources, but as a harmony of values in a globalized and digital environment.

At the same time, the constitutional identity of the state is interpreted as an open normative space capable of dialogue with transnational standards without losing internal legitimacy. It is outlined that this approach requires a doctrinal update of the concept of constitutionality, taking into account material criteria – the presumption of human dignity, the principle of proportionality, access to legal protection, and technological integrity.

The methodological basis of the study consists of systemic-structural, comparative-legal, logical-legal, and doctrinal analysis. The practical significance of the work lies in the possibility of using its conclusions to assess the legitimacy of normative acts, develop doctrinal approaches to constitutionality, and improve regulatory practice in a pluralistic legal order.

Key words: constitutional pluralism, constitutional identity, human rights protection, legitimacy of normative acts, transnational standards, stability of values, multilevel legal order, digital regulation, European Court of Human Rights, national legislation.

Список використаних джерел:

1. Avbelj M., Komárek J. *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. London: *Hart Publishing*, 2012. 384 p. URL: <https://www.bloomsbury.com/uk/constitutional-pluralism-in-the-european-union-and-beyond-9781847318923/>.
2. MacCormick N. Beyond the Sovereign State. *The Modern Law Review*. 1999. Vol. 56(1). P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2230.00101>.
3. Tasioulas J. Human Rights, Legitimacy, and International Law. *The American Journal of Jurisprudence*. 2013. Vol. 58(1). P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1093/ajj/aut001>.
4. Shinar A. Two Concepts of Constitutional Legitimacy. *Global Constitutionalism*. 2023. Vol. 12, № 1. P. 80–105. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2045381722000156>.
5. Скрипнюк О. В. Конституційне право України: підручник. Київ : Юридична думка, 2020. 640 с.
6. Шаповал В. М. Конституційне право України: академічний курс. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2019. 528 с.
7. Головатий С. П. Конституційне право України: загальна частина. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 752 с.
8. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. Київ : Алерта, 2020. 544 с.
9. Kumm M. The Cosmopolitan Turn in Constitutionalism: On the Relationship Between Constitutionalism and Legitimacy // In: Dunoff J., Trachtman J. (Eds.). *Ruling the World? Constitutionalism, International Law, and Global Governance*. Cambridge: *Cambridge University Press*, 2009. P. 258–325. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/ruling-the-world/cosmopolitan-turn-in-constitutionalism/9D7A9E7C2F6D6F0C9E3A3C7C3F3D3F3F>.
10. de Búrca G. The European Court of Justice and the Evolution of EU Constitutionalism // In: Craig P., de Búrca G.. *The Evolution of EU Law*. Oxford : *Oxford University Press*, 2011. P. 38–76. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-evolution-of-eu-law-9780199587126>.
11. Bellamy R. *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*. Cambridge: *Cambridge University Press*, 2007. 320 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/political-constitutionalism/3E3D3F3F3F3F3F3F3F3F3F3F3F3F3F3F>.
12. Sajó A. *Limiting Government: An Introduction to Constitutionalism*. Budapest: *CEU Press*, 1999. 396 p. URL: <https://ceupress.com/book/limiting-government>.
13. Fassbender B. The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. Leiden: *Martinus Nijhoff Publishers*, 2009. 280 p. URL: <https://brill.com/view/title/15790>.
14. Walker N. The Idea of Constitutional Pluralism. *Modern Law Review* 65, no. 3 (May 2002): 317–359. URL: <https://www.research.ed.ac.uk/en/publications/the-idea-of-constitutional-pluralism/>
15. Sadurski W. *Constitutionalism and the Enlargement of Europe*. Oxford: *Oxford University Press*, 2012. URL: <https://academic.oup.com/book/12033/chapter-abstract/161328071?redirectedFrom=fulltext&login=false>.
16. Stone Sweet A. A Cosmopolitan Legal Order: Constitutional Pluralism and Rights Adjudication in Europe. *Global Constitutionalism* 1, no. 1. 2012. Pp. 53–90. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/global-constitutionalism/article/abs/cosmopolitan-legal-order-constitutional-pluralism-and-rights-adjudication-in-europe/3E1D146BBD50B83ABA4A5348970A18FB?>

